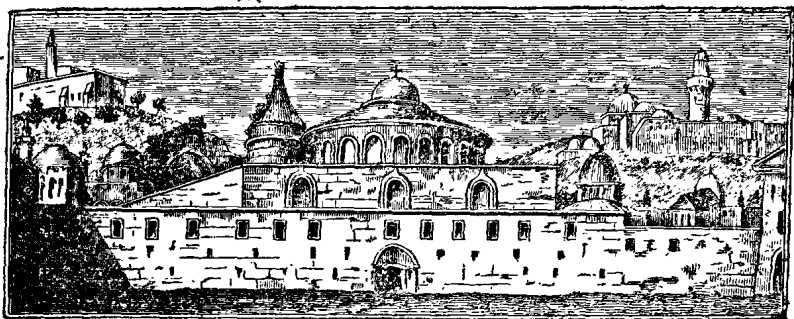

ԵՐՐՈՐԻ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 11.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 30
1868.

ԱՐԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Ի.

ԼՐՈՒՄԸ ԿԱՄ ԱՐԳԻՒՆՔ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ

Սոցիալական կրթութիւնը ահա մանկէն զկնի աշխատիք այժմ ցոյց տալ թէ ինչ օգուտ կարող է մատուցել հասարակութեան ժողովրդային կրթութիւնը:

Արդէն ահա մեր Վազին մէջ տալիս օրինակ ժողովրդային կրթութիւն չեկայ, առաջին անհարկին է ահա որ մեր ազգային դպրոցներէն ցոյց տալ: Իսկ եթէ կրթութեան արդիւնքը աւելի քաղաքակրթեալ ազգերու մէջ որոնենք, այն տեղ եւս պարզ պիտի

տի տեսնենք, որ կրթութիւնը միայն այն երկիրներուն մէջ արդաւար է որ բարոյականութիւնը մեծ նշանակութիւն ունի կրթութեան նկատմամբ, ուր պարտաւորութիւնը նիւթ է առարկայ կը խոստովանուի աստուածաբանութեան, եւ ուր առարկանութիւնը ալ թէ իբրեւ լոկ միջոց այլ իբրեւ կենաց նպատակ կը համարուի:

Եւ մեր տաղանքներ որ մտաւորական մշակութիւնը, ընդհանրապէս առնելով, բարոյականութեան պատուանդանն է բայց ինչպէս որ միայն լոկ պատուանդանը արձան չեկազմեր, նայնպէս լոկ մտաւորական մշակութիւնը առարկանութիւն չ'արտադրեր:

Ալեքսանդրէն է պարզել թէ քիչ յա-
բաբերութիւն ունին իրարու հետ
միտքը և խիղճը :

Միտքը խղճմանքի գործիքն է, սա-
կայնէականապէս երկուքը իրարմէ տար-
բեր են : Տրամաբանական բոլոր հաւա-
քաբանութիւնները և մտաւոր կարողու-
նէք բոլոր ճգունքը կարող չ'են երբէք
մարդկային հազւոյ մէջ ծնուցանել
գգայմունք արդարութեան և անիրա-
ւութեան և կամ ամենափոքրիկ գա-
ղափար տալ մարդկային պարտուց վը-
րոյ , եթէ արդէն խղճի մէջ պատ-
րաստ սերմունք չըկան : Միտքը կարող
է միայն այս սերմունքը բեղմնաւո-
րել , թէպէտ և չ'ենք կարող ասել թէ
կարող է անընդմիջաբար պարզացնել
եւ կատարելագործել բարոյականու-
թիւնը : Վասն զի , եթէ այսպէս կար-
ծենք , միւս կողմէն եւս պիտի տես-
նենք , որ աշխարհն աւերող ամենաշար-
մարդկանց մեծ մասը հանճարաւոր
մարդիկ էին , և եթէ բարոյականու-
թիւնը մոքէն կախում ունենար , այն-
պէս չըպիտի լինէին : Հետեւապէս ,
այդքան միայն իրարող ենք ասել , որ
միտքը կարող է օգնել բարոյականու-
թեան , եթէ օրինաւորապէս գործու-
դրուի : Այդքանով միայն կը սահմա-
նուի ահա մտաւոր մշակութեան կա-
րողութիւնը :

Մտաւոր կարողութիւնը մշակելով
և ՚ի բարին գործադրելով՝ կարելի է
աւելի լաւ հասկացնել ժողովրդին իւր
պարտաւորութեանց պիւր և սրատա-
խանաւորութեան մեծութիւնը : Մը-
տաւոր կարողութիւնը մշակելով՝ կա-
րելի է աւելի պարզ պատկերացնել
այն առիթները , որոնք կրտսիպէն բլ-
մարդ լիովին կատարել իւր քանազան
պարտքերը : Վերջապէս , մտաւոր կա-
րողութիւնը մշակելով՝ կարելի է նայն
խիչ խիղճը գիտութեան փոխել , այս

ինչն աւելի լաւաւորել :

Եթէ մտաւոր մշակութիւնը զու-
գընթաց չ'է սրտի մշակութեան հետ ,
կարող են չարիքներ մտնել աշակերտի
գաղափարին մէջ և բարոյական սկզբ-
բունքը միտաւել : Վասն զի պարտք չու-
սուցանել աշակերտին՝ կը նշանակէ լը-
ռելեայն պարտազանցութեան հրաւի-
րել , ճշմարտութեան համար լռել՝ կը
նշանակէ տեղի տալ սուտն ընդունե-
լու : Վասն զի , սկզբնոր կը լռէ խոնար-
հութեան , անշահախիւրութեան և հը-
նազանդութեան համար , նա անշուշտ
կը պատուիրէ հպարտութի , ինքնասի-
րութիւն և ասահակութիւն : Եթէ
այսպէս չը խոստովանինք , մարդկային
սիրտը լաւ ճանաչած չ'ենք լինիր , վասն
զի շատ պարագաներ կան , որոց մէջ
չը քաջալերել սիրտը ՚ի բարին , կը նը-
շանակէ քաջալերել ՚ի չարն :

Մենք կ'ընդունինք , որ մտաւոր
կրթութիւնը անսկզբակի կերպով ազ-
դեցութիւն ունի ժողովրդի բարոյա-
կանութեան վրայ , բայց կարող չ'ենք
չափել առանց մշակութեան սրտի :
Մենք գիտենք , որ շատ չարիքներ ծը-
նուող են թշուառութեան և չքա-
ւորութեան , շատերը պարտապարտու-
թեան և անապաշտութեան , և կրթու-
թիւնը կարող է՝ իսկել այս վատ ար-
մատները , բայց առանց բարոյական
մշակութեան կարող չ'ենք բացարձա-
կապէս մի բարոյական ժողովուրդ են-
թադրել : Երբող չ'ենք ընդունել , որ
մի ժողովուրդ լի գիտութեամբ եւ
բնազդ մամբ երկարատեւ եւ կա-
տարեալ ուսաբնութիւն ունենայ :
Վիտենք մի անգամ , թէ քիչ կարող է
լինիլ այն ժողովուրդը , որ ուրիշ բա-
րոյական չ'ունի բացի դատողութեան
սրութենէ և ընդարձակ հմտութենէ :
Այս տեսակ ժողովուրդը հանճա-
րեղ , բայց անխիտ , անհաստեօրէ կազ-

մուտն ժողովուրդ է , այսինքն ինքնա-
տէրնեղու կամ անձնասէրներու համա-
խմբութիւն : 'Վիյուք թէ' այս ինքնա-
տէրները շատ իմաստուն են , բայց նո-
ցա կրքերը շարունակ պիտի ձգտին
իրենց սահմանած կոպարէն ելնելու
և հետեւապէս իմաստութիւնը պիտի
փոխուի խորամանկութեան , մոլու-
թիւնները պիտի գիտնական ձեւ ըս-
տանան , և թէպէտ ոչսպիտի հասարա-
կութեան մէջ արտաբուստ գայթակ-
ղելի արարմունքներ չ'են երեւիր , սո-
կայն 'ի ներքուստ բարոյականութեան
արմատները չորանալով' ոտներ արձա-
կելու հիւթը կը պակսի և կը տեսնես
որ լոկ գիտութեան ջերմ' ու պայծառ
արեգակի տակ' հասարակութիւնը կը
թառամի և կը մեւնի , նմանելով ան-
տերեւ , անծալիկ և անպտուղ ծա-
ռերէ կազմուած մի չորացած անտառի :

Այս պատկերը սառտիկ է . բայց
ճշմարիտ է և պարզողէս կը հասկացը-
նէ , որ լոկ կրթութիւնը , որչափ որ
բարիք յառաջացնէ , գարձեալ կարող
չ'է ազդ մի կամ երկիր կենդանացնել
նո եւս կորսող չ'է շարեաց և ազէտից
առաջն առնուլ , և կամ հիւանդ ժողո-
վուրդ մի բժշկել , եթէ մոռուորական
գեղը ոյն հետ խառնուած չ'է առաւել
հզօրագոյն և առողջարար հիւթ մի ,
հիւթ բարոյականութեան :

Երգ' այս հիւթն է դաստիարակութիւնը :
Այբի մշակութեան համար կրթութիւնը
և որտի մշակութեան համար դաստիա-
րակութիւնը անշուշտ պէտք է որ իրարու
հետ զուգընթաց լինին , որովհետեւ դաս-
տիարակութե կամ բարոյական մշակու-
թեան հետ ստացած նուազ կրթու-
թիւնն անգամ կարող է շահուէտ լի-
նիլ : Աւելի պարզ խօսինք , բարոյական
մշակութիւնը զեղուն և լեցուն է մը-
տաւոր զարգացման տարերքներով :
Այն զի սիրող այնքան չկատարելա-

գործուիր մաքուր որքան միայն' որտով :
Բարոյականութիւնը կը բեղմնաւորէ
իմացականութիւնը , և կարելի է ա-
սել թէ' իմացականութենէ ստացած
լոյսը տոկոսով կը վճարէ : Բարոյակա-
նութեան սուրբ , արդիւ և բարձր
գգացմունքները միշտ կազնուացնեն և
կը բարձրացնեն գաղափարները : Աս-
քինութիւնը վերապայ թռիչներ կը
տայ մարին և կը ծնանի կարօտութիւն
գիտութեան եւ խելամոռութեան :
Ասքինութիւնը ճշմարտողէս կը քա-
ղաքակրթէ ժողովուրդը : Աւտի հաս-
տատ պէտք է համոզուիլ , որ մեր ցան-
կացած բարձր կրթութիւնը աւելի
շուտ և զիւրաւ կարող ենք ստանալ
բարոյական դատախարակութեամբ , քան
թէ մտաւոր մշակութեամբ կարող
ենք ստանալ բարոյական կատարելա-
գործութիւն : Այժմ' կը նշանակենք
միայն այս մեծ ճշմարտութիւնը , իսկ
յետոյ աւելի ընդարձակօրէն պիտի
սրարզենք :

Գառնալով այժմ' մեր' գլխաւոր նիւ-
թայն' կը կրկնենք յայտնապէս , որ մեր
ժողովուրդը ոչ միայն կրթութենէ
զուրկ է , այլ և դատախարակութենէ :
Շատ բարեմիտներ արդէն գգացած
են այս կէտը և շարունակ կը խօսին և
կը գրեն . բայց արդիւնաւորելու հա-
մար' անշուշտ հարկաւոր է ազդիլ ձա-
նապարհն ևս առաւջանել ժողովրդ ին :
Այն զի , յայտնապէս տեսանք որ բանի
մի ասփորական տեղեկութիւններով
գպրացները կարող չ'են իսկապէս գը-
րացներ համարուիլ և ոչ ժողովուրդը
կարող է բարոյական ժողովուրդ լինիլ :
Եթէ ժողովրդային կրթութեան լրու-
մին և արդիւնքն բարոյականութիւնն
է , պարտաւոր ենք աւելն խորին մը-
տադրութիւն դարձնել այս կէտին
վրայ և քաջ ճանաչել արգաստաւոր և
ամենակարեւոր եղանակն ժողովրդա-

յին կրթութեան : Վերջ՝ այս արդու
սաւոր եղանակը՝ կը համարենք քրիստո-
նէական բարոյականի կատարեալ մո-
տակարորութեամբ մեր գաղղոյներու մէջ,
որ կարող է այժմեան աւանդութեամբ ա-
մենագոյցն աւամաններն անգամ չա-
հաւետ կայուն ցանկել, և եթէ միան-
գամ հիմնաւորութիւն, իրատեղեցիկ ար-
գասիքներ կարող է առաջ բերել եւ
միանգամայն աշակերտել բարձրա-
գոյն կրթութեան եւանդը ժողովրդին
մէջ : Այսպէս ենք որ հակառակորդ
չունինք այս մասին և գուցէ շատերը
պիտի ասեն մեզ՝ թէ մեր ներկայ դրա-
րոյներուն մէջ արդէն քրիստոնէական
գասեր կաւանդութիւն : Ասկայն մենք
եւս կը պատասխանենք, որ այն չոր ու
ցամաք ձեւերը (որոց շատ տեղ ակա-
նատես եղած ենք) քրիստոնէական գա-
սեր չեն կարող համարուիլ, այլ լոկ-
անկապ գիտելիքներ, որոնք ողակեր-
տաց արտին ազդեցութիւն չ'առնեն
զատ, գուցէ միտքը եւս խանգարեն :
Վերջոտաճ քրիստոնէութեան վսեմ
բարոյականն է, որ մանուկ ուսանող
ներէն կարող է ճշմարտութեան դիւ-
ցազուններ պատարաստել, պարտաւը-
ճար գաւակներ յառաջ բերել ազգին
մէջ և եղբայրորութեան հոգին զո-
րայնելով՝ տարամերժել այն ատելու-
թիւնները, ետականութիւնները, կա-
մակոր յամառութիւնները, ստրկական
ցածութիւնները և անամօթ մարդու
խաբութիւնները, որոնք բոլորը անբա-
րոյականութեան և սուտ քրիստոնէ-
ութեան արդիւնք են և կը պատեն
ժողովրդի սոժը և զօրութիւնը : Եթէ
գէթ գաղղոյներու յարկէն երանները
ազատ լինէին այս աստիճան, գուցէ
ասէինք որ բարոյական գաւառարա-
կութեան պահատութենէն չեն այս
չարիքները, բայց ի՞նչ օգուտ, որ նոյն
իսկ ժողովրդի կարծեցեալ ուսուցիչ

ներն անդամ վարակուած են՝ մեծ մա-
տաք յիշեալ աստեղով : Աւերմ կը
պնդենք համարձակ, որ օրինաւոր մո-
ղովորդ կաղմբու համար ամենէն կա-
րեւոր միջոցն է կրթութենէն չը բա-
ժանել դատարարական թիւնը, դիտու-
թիւնէն բարոյականը, և յատկապէս
քրիստոնէական կրօնի բարոյականը և
Ասան զի ժողովրդի համար՝ կրօնէն
բաժնուած բարոյականը ոչինչ է, իս-
պառ ոչինչ և Ասան զի, ժողովուրդը
պարտուց դադարաւոր Աստուծոյ գա-
ղափարին հետ միացնելով միայն կրմ-
բունէ : Այս մարդկային ամեն բարոյա-
կան սկզբունք և իմաստութեան ամեն
մշակութիւն միայն Աստուծոյ մէջ կը
տեսնէ : Աստիւր, մարդկային արժանա-
ւորութիւնը և զանազան համակրու-
թիւնները կարող չ'են ժողովուրդը ճա-
նաչել և գործադրել : Այս չունենալով
այս փայլուն կուսքերը, ունի միայն
Աստուած և նովա գոհ է : Աստուծոյ
երկիւղը այս ամեն բաներու տեղը
բռնած է ժողովրդի համար և Արմա-
կան զգայմունքէն արտաքոյ ժողովրդի
ունեցածը ոչ այլ ինչ է և եթէ ոչ լոկ
բնագոյումն և դոյն ինչ ազատ նշոյններ
բանականութեան և որոնք կարօտու-
թեան և սնապաշտութեան հոգմէն կա-
րող են դիւրաւ շիջանիլ : Արտաքոյ
կրօնի ժողովրդին սաւաքաներու հա-
մար ուրիշ բարոյականութիւն երե-
ւակայել, այս մի ցնորք ցնորից է ըստ
մեզ : Իրապէս ոչ հարուստներու և ոչ
աղքատներու համար՝ արտաքոյ կրօնի
բարոյականութիւն չը կայ : Ասկայն ա-
ռաւիշները, կարծես թէ, ընդհակա-
ռակն կերեւակայեն, հարստութեան
մէջ պատիւ եւ արժանաւորութիւն
տեսնելով, որ մի կատարեալ ցնորք և
անձնավարութիւն է :

Աւերմ կրօնէն է, զոր պէտք է
ուսուցանել ժողովրդին և վասն զի երբ

ժողովրդի կրօնական զգույսունքները ազնուանան + խիստ շուտ կարող է նու մասուորագետ լուսաւորիլ: Պէտք է որ սուցանել ժողովրդին + որովհետեւ անտեղեակ է + Լը այս ազիտութեան վատ հետեւանքն է, որ այժմ կը կրենք: Լըջանիկ են այն երկիրները, ուր ազատութիւնը և կրօնքը միմեանց աջակցելով և իրարու յենլով կրնժանան + իսկ այն երկիրները ապարտող են եւ արժանի չ'են համակրութեան, ուր ազատութիւնը տրմատէն կը խէ կրօնքը + Թշուաւ են մանաւանդ այն ժողովրդները, որոնք բանտ և տանջանալան կը զրկեն ոչ թէ մարդկանց գլուխները, այլ խիզը և օտրք համոզումը, այն մարդկանց կ'ասենք + որոնք կը ջանան ժողովրդի յախշտակութեւ հագեւոր հացը իրեն հատուցանել, որ է իւր հաւատը, բարեպաշտութիւնը և յոյսը:

Որչափ որ այս խօսքերը մեր ազգին նկատմամբ չ'են + այնու ամենայնիւ արիշներու փորձը կարող է մեզ համար շահուէտ խրատ լինիլ և ամենքս պարտական ենք մեր մասաղ սերունդի թերի կրթութիւնը սրտի և մարի կուտարեալ մշակութեան փոխել + Լը շանապարհը միայն կարող է կանգնել մեր ազգը և այն կապտութեան հանել, որուն մատնուած է + Լը այդ միշտ նշիր կը կրկնենք, որ կրթութեան հետ անշուշտ միացած պէտք է լինի դատ տիրակալութիւնը + որ ճշմարիտ լուսաւորութեան լուսնն է + Լը այս դատ տիրակալութեան զօրութիւնն եւս յըրիտունէութեան մէջ է, որ ժողովրդի մասաւոր մշակութեան ամենազգույս յառաջացուցիչն է + ինչպէս պիտի տեսնենք յետագայ գլուխներուն մէջ:

Պ.

ՔՐԻՍՏՈՆԵՆԻԹԻԻՆԵՆ ԻՐԵԻ
ԴԱՍԻՒԱՐԱԿԻԶ

Վանի մի ճարտար մտածողներ այն պէս կերեւակայեն, որպէս թէ միայր կարող է ամեն պաշտօն կատարել առանց խղճի օժանդակութեան + այն գելով թէ մարդու մէջ արդէն բընականօրէն բարոյականութեան զգացումն կայ, որ է բնազգումն (Instinct): Լը այդ տեսնենք թէ ինչ է այս բնական բարոյականութիւնն կամ բնազգումն + և կարող է արդեօք խղճի պաշտօն կատարել:

Բնազգումն կամ բնական բարոյականն ոչ այլ ինչ է ք եթէ ոչ ամեն տեսակ տպաւորութեանց, նախապաշարմանց + թելադրութեանց + ատուութեան և սիրոյ խառնուրդ մի + անյօգ + այլատեր և շատ անգամ կեղծ + Լը կան բարոյականն է կիլքերէ, դբրութիւններէ և ասփեստութիւններէ կազմուած տարօրինակ բնութիւն մի + այլալեալ, ասպանեալ և անկերպարան + Լը բնազգումն է անձնական և ինքն սիրական ցանկութիւն + օտաւ պարտուց դրութիւն + անկէ համակումն + վիպասանական ցնորք, որք իրարու հետ խառնուելով խիզը կ'ապականեն + բարեպաշտութեան իղձերը կ'ալաղեն + վէհանն եւ հանրական եւանջը կը շխուցանեն և արդարութեան զգացմունքներն ու մեր նախկին օղջալեւրութեան մնացորդները կը փշիւայընեն + Լը բնազգումն է քաջառութիւն ամեն սկզբունքի և վճռական օրէնքներու + նա է մի քնաք հազարաւոր անդաշնակ լարերէ կազմուած և մի յողգող առաջնորդ + որ իւրաքանչիւր մարդու տարբեր եւ ներհակ ճանապարհներ կ'ուսուցանէ + նայելով իւր

բոլորանչիւրի խառնուածայն, դատարա-
րակութեան տեսակին, ժամանակի և
տեղւոյ պարագաներուն, և այլն: Բնագ-
գումն է օրէնք մի, առանց որբագոր-
ծութեան և իշխանական զօրութեան,
որ ոչ միայն ուրիշներու տռնեւ օրի-
նաւորութիւն չ'ունի, այլ նա և ինքը
իւր համար: Բնագգումն է մի յամառ-
գորութիւն, թր առ վայր մի մարդը
բարձրութեան քաղաքը կը հասնէ, որ
պէս զի յետոյ անկման վրայ զուար-
ձանայ: Բնագգումն է, որ կը թողու-
բնականաւ մարդու մէջ ներհակ հա-
կամտութիւններ, այն է տոտիւ-
թիւնը սիրոյ հետ և սուտը՝ ամբօռ-
թեան հետ, փափկասրտութիւնը՝ ան
գթութեան հետ և քաղաքութիւնը՝
բարեգործութեան հետ, վարուց ա-
պականութիւնը՝ նրբագոյն ճարտար-
մտութեան հետ և իմաստութիւն եւ
յիմարութիւն, առաքինութիւն եւ
մոլութիւն, բարի և չար, այդ և ոչ
մի և նոյն առարկայի նկատմամբ: Եւ
քեզ բնագգումն, ահա քեզ բնական
բարոյականութիւն:

Այսպիսի այս բնագգումն աւելի լաւ
է քան թէ շահասիրութիւնը և իմա-
ցական ճարտարութիւնը. վասն զի
բնագգումն ինքնակամ կարող է առ-
նել ումն բան, ինչ որ չեն կարող հե-
տաքրիւր շահասիրութիւնը և իմա-
ցութիւնը: Ենք գիտենք, որ ոչ թէ
իմացութիւնն է, այլ բնագգումն, որ
մանկան շրթուները դէպի մօր ստիները
կը մղէ կերակուր փնտռելու, որ չը-
մեռնի: Բնագգումն է, որ կ'ուսուցա-
նէ ազգերուն՝ կարեկցիլ, անձնազոհիլ,
պատերազմիլ, մեռնիլ: Եւ բնագգում-
մըն և ով մարդուած ոյժ, ով ոյժ եր-
բեմն առաւածային՝ մարդու նախկին
անմեղութեան մէջ, երբ կը տեսնենք
զքեզ մեր նախնի առաքինեաց դիակ
ներուն մէջ, որ վերաւոր կը բարձրա-

նառ և կը դողդողառ, տակաւին փորձ
փորձելով կենդանութիւն օտանալու,
խորին և արտառաւաչարժ յարգանք մի
կը պաշարէ զմեզ և ուստի և կ'ըստի
պուինք լարով պաշտել այն Երարիչը, որ
զքեզ տուած է մարդուն. կը պարտա-
ւորինք աղաչել, որ բժշկէ՛ վէքերդ
և կոչէ՛ զքեզ ի լոյս և յառողջութիւն,
կը թախսնձենք, որ սոյ քեզ քո ա-
ռաքին պատկերն և գեղեցկութիւնն,
Եայց երբ կը տեսնենք, որ այժմ՝ չի՞
թուած և կուրցած և արեւցած ես,
ինչպէ՞ս կարող ենք յանձնել քեզ մեր
կամայ՝ աւղղութիւնը և կենաց սիրա-
պետութիւնը և մարդկութե ասնձը:

Արեւմտեան պարտաւոր ենք բնագգու-
մէն աւելի բարձր զօրութիւն որոնել
մեր մտաւոր սերունդի կամքը չափա-
ւորելու համար: Պարտաւոր ենք ու-
րիշ բարոյական փնտռել քան բնակա-
նին: Եւ ուր կարող ենք փնտռել: Եւ
զեզ գրութեան (Systeme) մէջ և Եւ
զեզ բնագգումը կանտիկ տա՛մբ գնե-
լով և արամբանել օտարոյնելով և
Հաղարաւոր մարդիկ այս փորձը փոր-
ցած են և հազարաւորները կարող
են փորձել, բայց անօգուտ: Այ-
սին զի, ինչ է գրութիւնը բարո-
յականութեան համար. եթէ ոչ զա-
նազան անդեկութեանց կատակից ժա-
ղովածու, որ գուցէ կարողանայ մար-
դու միտքը հաճել, բայց նորա կամայ
վայ աղդելու զօրութիւն չ'ունի ին-
քնին: Եւ այսին է որ վարքը ընդ հա-
մագմամբ ոչ կը կանոնաւորուի և ոչ կը
չափաւորուի: Այլ որ կը բաճայ գոր-
ծի հրաւիրել զմեզ, ով որ կը փափաքի
մեր բովանդակ կեանքը կանտիկ սակ
դնել, ամենէն առաջ պարտական է
մեր հոգւոյ մէջ իւր պատուէրներուն
համապատասխան յօժարութիւն գրու-
նել և կամ՝ ինքնին ստեղծել: Եւ
ռանց այս նախաշաւղին՝ երբէք կա-

որոշ չէ՝ դրու թիւն մի մեր մաքէն ան-
ցրնելով թափանցել եւ ազդել մեր
սրտին եւ հոգւոյն : Պարոք ուսուցա-
նողը պարտաւոր է նախ պարտքը սի-
րելի կայծառ ցանկել, ապա թէ ոչ ամեն
գրութիւն, ամեն տեսական կանոն,
բոլորը անօգուտ են : Ինչ տեղ որ սի-
րել չըկայ, կատարել ամենեւին չըկայ :
Այս տեղ է ահա մարդկային մտքով
յերթւում ամ բոլոր բարոյական գրու-
թեանց թերութիւնը : Այն բարոյա-
կան գրութիւնը որ տպաւորութիւն
չ'ունի, ինքնին ունայն է եւ անօգուտ :
Այս տեսակ գրութիւնները միայն
այնքան կարող են մարդը գէպի պար-
տականարութիւն մղել, որքան բնու-
թիւնն ինքնին կարող է նոյն առնել :
Իսկ եթէ կամի մարդիկ նոյն իսկ
բնութեան ձեռքով ուղղել մարդկա-
յին բնութիւնը, ունայն է իրենց ձեռ-
նարկութիւնը, ունայն է եւ իրենց ջան-
քը : Վասն զի, երբեք կարող չ'ենք ե-
րեւակայել, որ ազգ մի գրութեան
չնորհիւ վերականգնանանայ, թէ բարո-
յապէս եւ թէ քաղաքականապէս : Բն-
գաց ճշմարիտ վերականգնութիւնը
գործոյ մէջ է եւ ոչ անտականու-
թեան : Հաս կը սխալին այն ազգերը,
որոնք ամենայն ինչ կ'ակնկալեն սատ-
նայ միայն անտականութենէ (Théorie),
որովհետեւ կը մոռնան, որ ամեն բն-
կերականութիւններ գլխաւորապէս
երկու ազդեցութեան ենթակայ են,
այսինքն կարծաւութեան կամ հարկի եւ
հագեկան յուզման կամ ըզձից : Այլ մո-
ռնան, որ այն կանոնագրութիւնները
միայն փորձական կանոնագրութիւններ
են, որոնք թղթի վրայ գրուելէն ա-
ռաջ՝ գրուած են արդէն սրտի վրայ :
Հետեւապէս, որէնսդրութիւնները աչ-
դու յարգարելու եւ բարոյականու-
թիւնը կենդանի զօրութեան մի փո-
խարկելու համար՝ հարկ է կանոնագիր-

քը մարդկային սրտէն պահանջել : Իսկ
սրտէն մեծամեծ բարիքներ քաղելու
համար եւ հարկաւոր է անշուշտ մա-
տակարարել սրտին զարգանալու եւ աչ-
նուանալու օրինաւոր միջոցներ եւ ոչ թե
փաստաբանութիւններ, եւ հաւաքա-
բանութիւններ : Երկուս զի, նոյն իսկ
փաստաբանութիւնները սրտի հաւա-
նութենէն եւ ընտրողութենէն բխին :
Կամիմք ասել, որ ազգ մի կենդանա-
ցրնելու համար հարկաւոր է յօգնու-
թիւն կոչել հոգւոյ տրամաբանութիւ-
նը եւ սրտի զօրութիւնը : Իսկ հար-
կաւոր է՝ կանխապէս ստալ սրտին այն-
պիսի առարկայ, այնպիսի գործ, որ
շարժուի, որ գերուի եւ հնազանդի :
Ահա հիմն եւ պայման ամեն ճշմարիտ
բարոյականութեան :

Արդ՝ այսչափ խօսելէն եւ բնագո-
ման, բնական բարոյականի եւ մտայնա-
գար գրութեանց տկարութիւնը բա-
ցատրելէն զինի՝ անսկէք այժմ թէ՛
մին է սրտի մշակութեան գլխաւոր
միջոցը, ժողովրդային շինութեան
կիւնաքարն եւ ամենէն՝ բարձրագոյն
բարոյականը ու ազգաց ճշմարիտ դաս-
տիարակիւն :

Այս դատաւարակիւն է Վիգորնու-
թիւնը : Չ'անանք բարեմի մեր խոստանան
համեմատ տարգել թէ միշտի կարեւոր
է : Ժողովրդի վերականգնութեան
համար, բրիտանական դատաւարա-
կութիւնը զուգարստունել մասաւոր կըր-
թութեան հետ :

Վրիտանեւութիւնը, որ շատ հրու-
շակուած է եւ տակաւին շատերուն ան-
ճանօթ, որ հին է եւ միանգամայն նոր,
որ ոմանց համար գայթակղութիւն է
եւ յիմարութիւն եւ շատերուն համար
փրկութիւն, զօրութիւն եւ ի մասսաւ
թիւն, բրիտանեւութիւնը, որ ծրա-
գրուած է նոյն ձեռքով եւ նոյն գաղա-
փարի վրայ, որով ստեղծուած է մար-

գրին, խիստ բնական և պոետիզմաւոր է մարդկային կեանքին ։ Վրիստոնէս- թիւնը աշխարհիս ամեն բարոյական ներքէն գերազանցն է ։ որովհետեւ առաւել է քան զբարոյական ։ Վրիստոնէս- թիւնը վերանորոգելու համար միտքին չը գիտեր, այլ ուղղակի հոգւոյն, գործնական բոլոր զօրութեամբ ։ Այս չը կրկնէր մարդկային բարոյականի հին փաստարանութիւնը, որոնք ոչ միայն մոշուած են, այլ և միշտ անզօր եղած են, և իրենց ամենայնազօր կիրառութեամբ անգամ երբէք մարդկային սիրտը վերածնած չեն ։ Վրիստոնէս- թիւնը կը մատակարարէ նոր գործ, նոր ազդեցութիւն, արտաքոյ բնութեան, ի վեր քան զբնութիւն, ի վեր քան զբանականութիւն ։ Այս կը խօսի Ամենաբարձրելոյն գլխութեան և վրէտակցութեան վրայ, Աստուածութեան հրաշալի խոնարհութեան վրայ, յաւիտեանական Վանի մարդեղութեան վրայ ։ Այս կը խօսի այն խաբբին վրայ, զոր երկինքը կը ծանալէ և յաւիտեանականութիւնը կը փառաւորէ ։ Այս կը խօսի այն Արդասիրին վրայ, որ ի վիշտոծնաւ և իմացաւ մարդկութեան վրէտակցութեան վրայ, որ ի սիրոյ յղացաւ և սիրով կատարուեցաւ ։ Այս կը պատմէ մեզ, թէ Բնչպէս երկինքը հաշտուեցաւ երկրի հետ Վողգովթա յի վրայ և մարդկութիւնը վերակողեցաւ իւր նախնին յարաբերութիւնն սկսելու իւր երկնաւոր Հօր հետ ։ Այս կը պատմէ մեզ թէ Բնչպէս կեանքը և անմահութիւնը բխեցաւ ծաւալեցաւ Վրիստոսի ապառաժ գերեզմանէն, Այս կը պատմէ մեզ, թէ Բնչպէս

Պետեկոստէի խորհրդաւոր և մեծ գրք, Աստուծոյ հոգւոյ և մարդոյ հոգւոյ մէջ փրկարար ջրօնառութիւն և տարեւտութիւն հաստատեցաւ, թէ Բնչպէս երկնաւոր միութարութիւնը պէտք եղանելով երկրին՝ օրհնեց և միութարեց ։ Թէ Բնչպէս յաւիտեանական երանութեան արշալոյսը փայլեցաւ, որ լուսաւորէ մեր թշուառութիւնը, թէ Բնչպէս ժամանակը կապուեցաւ յաւիտեանականութեան հետ գերեզմանի գետին վրայ, և թէ Բնչպէս աննոր հատ շարունակեցաւ յոյր, քաջադիւրութիւնը, ուրախութիւնը և կեանքը, երկրն, քէն յերկիր և երկրէ յերկինս ։ Ահա վրիստոնէս-թիւնը քարոզած մեծ գործը ։ Այս վեճ գործն է, որ ամենայն զօրութեամբ կը բախէ մեր սրտի գուռը, կը ձայնէ մեր սրտին մէջ բարձր ձայնով, կը յարուցանէ մեր սրտին մէջ գործունէութեան եռանդուն՝ բաղձանք և մի զինի միւսոյ կը բարձրացընէ մեր որդին ուրախութեան և երախտ գիտութեան ։

Արդ՝ Բնչ խօսեցանք մենք ընկերականութեան Հշմարիս բարոյականի և ամեն բարի օրինաց մասին ։ Անք ասուցինք, որ իւրաքանչիւր բարոյական ուրէնք՝ սրտի ամեն բարի բաղձանքն ուն համապատասխան լինելու է, որ աղիւն, զօրայնէ և վերածնէ ։ Այս փրկարար զօրութիւնը Աւետարանի մէջ է, և ուր կարող է լինել, եթէ ոչ Աւետարանի մէջ ։ Ի՞նչ դուրսիւն ։ Բնչ կանոնադրութիւն կարէ վերածնելութեան միջոցներ մատակարարել հոգւոյն, եթէ ոչ Աւետարանը ։ Ի՞նչ հզօր ճարտարապետութիւն կարէ այնպէս խոր թափանցել մարդկային բարոյական կենաց մէջ, ամեն յառութիւն արմատէն խլել և նոր արմատներ վերաբողբոյն, Բնչպէս Աւետարանը ։ Վրիստոնէ վրայ շատ կը

խօսուի, բայց ի՞նչ գրութիւն կարող է աշխարհիս մէջ այնպիսի հրաշալի օրինակու համագլուգիլ որսի հետ, ինչպէս քրիստոնէական կրօնքը, որ բաւրովին չքննաներ գրութեան: Ի՞նչ ամենաւրասխարտը աւետիքով կարող է այնպէս խորէն շարժուիլ պատի եւ ռանգը և մարդկային ճշմօրիտ դործասիրութիւնը, ինչպէս փրկութեան աւետիքով: Ի՞նչ բարեգործութեամբ կարող է վարժնուլ մարդկային երախտագիտութիւնը, եթէ ոչ այն փրկութեան բարեգործութեամբ, որոյ նմանը մարդկային միտքը երբէք կարող չէ յղանալ: Աւագորութեան խիստ արժանի գործ մը կը նշմարուի այս տեղ: Կը տեսնենք անկերև, որ միայն ուրախութիւնը բաւական չէ մեր թարայաւան նորոգութիւնը լիովին կատարելագործել, այլ հարկէ անշուշտ որ ուրախութեան հետ միացած լինի և երախտագիտութիւնը: Ասկայն երախտագիտութիւնն ինքնին, եթէ փրկութեան նուագադայն պարզեւայ համար է, կարող չէ այն ազդեցութիւնն ունենալ մեր հոգւոյն վրայ, զոր կը պահանջէ մեր վերահորդութեան գործը: Ի՞նչ բարեգործութիւնը, որ փրկութիւն չէ և անպատշաճ ամենա մեծ վտանգէ և ամենաթուկալի թըշուառութենէ, այն բարեգործութիւնը որ տարամբժող չէ մարդկային ամենազարհուրեթի երկիւղին, որ չափ մեծ լինի, դարձեալ կարող չէ այն կատարելալ յեղափոխութիւնը ծնուցանել մեր հոգւոյ մէջ, որ բարոյովն նորոգէ և նոր հոգի կազմէ: Բարձրաշարժ կամ կանգնելու համար, ինքնասիրութեան հոգին արմատաւոր իրլուելու և ընդհանուր թիւոյ մէջ արկուելու համար, անշուշտ կարեւոր էր մարդուն այս համոզումն ունենալ, որ ինքն կորսուած է: Եւսուածմէ մերժը

ւած է և որոտմայ եղծարկուած: Եւսուած այս համոզման տմեհ բարեգործութիւններ, նաեւ այնպիսիք, որոնք մի նուագով մարդը երջանկութեան հասուցած լինէին և վտանգէ արաւ հոված, դարձեալ կարող չէին մարդու օտարական միտումները փոխել և յօժարութիւնները սրբադարձել: Հարկ էր ուրեմն ամենէն առաջ յայտնել հոգւոյն իւր դատաստարտութիւնը, իւր անկեալ փշալը և ապա աւետել իւր փրկութիւնը: Ի՞նչ վաեմական ձեռնարկութիւն է Բայց պէտք է իմանալ, որ քրիստոնէական փրկագործութեան առաջ, մարդկային հոգին 'ի ներքուստ տանջուելով՝ արդէն մասամբ թոթոված էր իւր անկման խոստովանութիւնը: Եւ արդէն շատ թէ սակաւ պատրաստուած էր իւր թշուառութիւնը յեղափոխելու: Հիթանոսական աշխարհի լոյս փիլիսոփաները արդէն զգացած էին մարդկութեան թըշուառ վիճակը և Պլատոն այնքան յուսահատած էր մարդկային տիւտը զրկցվոյ, որ յայտնայէս ասած էր. « Ի՞նչ չեւ երկնքէն մէկը չ'իջնէ, անհնար է որ մարդը իւր թշուառութենէն փրկուի և վերականգնի »: Եւսպէս Եւստովոյ հոգին բարի դատաւոր է ամեն բանի, ինչ որ կոյ մարդոյ մէջ: Եւ այս մեղաց համոզումն է մէկ ծղկնի, ուրտն վրայ կը դառնայ գէպի երկինքը բացուող դուռը: Եւս է փրկութեան խոստովանութիւնը, նա է զգացումն այն ընդարձակ, լուսաւոր, յաջորդական և կատարելալ դրութեան, զոր ընծայեցին երկրին հիւսնի որդին եւ քանի մի ձկնորսներ: Ի՞նչ հրաշալի զուգակցութիւն անկման և կանգնելման, մեղաց խոստովանութեան եւ փրկութեան: Հնարին է արդեօք նմանը գտնել մարդկային ազգի բովանդակ մտածութեանց տարեգործ

Թեան մէջ, (Ա՛հ երբէք. փսն դե հիււ-
նի որդին էր միանգամայն և որդի Աւ-
ստածոյ և լիովին կը ճանաչէր մարդոյ
սրտի խորքը. Այս տեղէն է ասն, որ
երկու խօսք յաջորդաբար կը կրկնուին
մարգկային հոգուն. — Օ, ինքն ապա-
հով կարծող հոգուն կը կրկնուի Թէ
կորստաւած էս, իսկ զինքը կորուսուած
խոստովանողին կը կրկնուի Թէ՛ իբր-
կաւած էս : Այս երկու խօսքն է աստ-
ուածային գրութիւնը, որով կը յա-
ջորդէ անպատում՝ երկիւղին՝ անպա-
տում ուրախութիւն, անպախճան թըշ-
ուառութեան՝ անվախճան երջանկու-

թիւն, իշտայեալ հոգուն՝ միխթաւ
բութիւն, անգունգի վրայ՝ շինութիւն
Անա այս է Աստուծոյ ծրարիրը մար-
գու մէջ երախտագիտութիւն տարա-
ւորեալ համար : այս է որ կը հանէ
մարդը այն սահմանափակ գտութիւն,
ուր ինքնասիրութեամբ ծանրացած
է, և կը զենեղէ մի ընդհանուր և նե-
րաշ իշխանութեան ներքոյ :

Առաջ աշխարհն էր որ առ ինքն
կը քարշէր զմարդ, իսկ այժմ՝ Աստուած
է որ առ ինքն կը ձգէ :

Հարանտախանը յաջորդ խոսով

Արդէն կանխապէս ազգաբարձութիւն ըրած էինք Աստրիաշուոց
կայսեր և կայսրուհւոյն կողմէն Սուրբ Բիւռոյոյ նուէր զրկուած կեն-
դանապիրներուն մասին, այժմ՝ գահութեամբ սրտի կը հրատարակենք
Աստրիական Սէճ. Հիւպատոսի նամակը՝ ի գիտութիւն համայն
ազգայնոց :

ԱՄՆԵԱՊԱՏՈՒՄ ՏԵՐ ԽՐ

Նոյնն Վեհափառութիւն կայսրն և կայսրուհին,
օգոստափոյ Վեհապետն իմ, համութեամբ բնգա-
նելով զստոման իրեն. զարմանալի գործ արհեստին
և հազուագիտ ճշտութեամբն իւրով, զոր Ամենա-
պատիւ և Գերամեծար Տէրութիւն ձեր բարեհաճե-
ցաւ նուիրել ի գէտս Երզնանոս ջոյն, որով
կրեւքաղցնն ի դատերս Նոյնն Վեհափառութեանց օ-
րորդն Արի Դքսուհի Մարի Վալէրի ընկողաւ բզ-
կինքն ժրտութեան, հրամայեցին ինձ յանձնել Ձեզ
զերթոյն կենդանագիւնն Ն. Վեհափառութեանց
իրբ ի վկայութիւն բարեւէր հաճութեան զոր ունի
առ Ձեզ, առ Գերապատիւ ուխտոց միաբանական
և առ ժողովուրդոց :

Ամենապատիւ Տէր, քան զամենայն որ և է
գործ յանձնարարական՝ քաղցրագոյն գաւա ինձ մա-
տուցանել Ամեն. և Գերամեծար Տէրութեան ձե-
րում զկենդանագիր Գլխաւորի և Ներկայացուցչի մե-
ծի կայսերական Տոհմին, որ ընդ գարս յաղծ էկաց
՝ ի պաշտպանութիւն և ի հաստատութիւն սրբազան
Երկրիս, յորում ծնաւ, քարոզեաց, և կրեաց ըզ-
լաբարանս Քրիստն երկնաւոր, և ընկալաւ (Երկիրն
սուրբ) զպառաւանդագոյն արհմեն Քրիստոսականն,
այնպէս կենդանագիր, նմանապէս և Օգոստափոյ
կայսերականն, յաւչ ի կուրծս արասցն Ձեզ միշտ
եթէ ազն ձգտոց, յորմ ոչ ասկաւ անձինք բնածիր

MONSIEUR

Leurs Majestés l'Empereur et l'Impératrice, mes
Augustes Souverains, ayant agréé l'offre de l'ai-
guière aussi admirable comme objet d'art, que
précieuse par son antiquité, que Votre Seigneu-
rie Illustrissime et Révérendissime a bien voulu
mettre à disposition, pour contenir l'eau du Jour-
dain, avec laquelle la plus jeune des filles de LL.
Majestés, Mme l'Archiduchesse Marie Valérie a
été baptisée, m'ont chargé de Lui remettre les
deux portraits de L. L. Majestés, comme témoignage
de Leur gracieuse bienveillance envers Vous, Vos
vénérables confrères, et votre peuple.

Aucune commission, Monseigneur, ne pouvait
m'être plus agréable, que celle de remettre à
Votre Seigneurie Ill^{me} et Rév^{me}, le portrait du
Chef et Représentant de la grande Maison Impé-
riale, qui pendant des siècles, a défendu, protégé
soutenu cette Terre sacrée par la naissance, pré-
dication, et passion du Divin Rédempteur, inon-
dée du plus noble sang de la Chrétienté; d'un
portrait, qui, ainsi que celui de l'Auguste Impé-
ratrice, Vous rappellera toujours que la nation Ar-
ménienne, dont tant de membres ont su par leurs
qualités et services, acquérir une place remar-
quable dans les annales de la Monarchie Autri-